

Федеріка Фава

Італія

Матеріали створено в рамках проекту «Відкрита спадщина» (OpenHeritage: Organizing, Promoting and ENabling HEritage Reuse through Inclusion, Technology, Access, Governance and Empowerment), підтриманого програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу "HORIZON2020" (грантова угода №776766).

Координатор проекту: Метрополітальний дослідницький університет (Metropolitan Research Institute) у Будапешті
Див. більше: www.openheritage.eu

Переклад профінансовано зі Стабілізаційного фонду культури та освіти 2022 Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини та Goethe-Institut

Яким є підхід до пристосування об'єктів спадщини? (Резюме)

У Італії пристосування (адаптивне перевикористання) спадщини пов'язано із ціллю вирішити проблему запустілих приміщень. Утім, часто воно відбувається радше попри систему охорони спадщини і краще підтримується іншими політиками (наприклад, туризмом, соціальними, культурними, економічними політиками й політикою міського оновлення), ніж політиками спадщини. Консервація часто розглядається як перешкода на шляху адаптивного перевикористання.

Який контекст урядування й політик щодо пристосування спадщини?

Система планування Італії є федеральною. Вона передбачає **міський (генеральний і по зонах) плани** і окремі політики на регіональному, субрегіональному й місцевому рівнях, що призводить до складнощів і суперечностей. Використанням землі опікуються на субрегіональному рівні. Спадщину регулює **Національне агентство зі спадщини** і його регіональні відділення. Це ще більше все ускладнює, адже рішення приймаються на різних рівнях і в різних місцях. **Регіональні ландшафтні плани** мають слугувати інтеграції спадщини в (міське) міське планування. Брак інституційних спроможностей призводить до того, що ці плани не повністю впроваджуються. Постанови щодо спадщини часто складні й суворі, на них впливають обмеження, встановлені планами й ландшафтними постановами. **Національна система спадщини** негнучка, але в деяких ситуаціях її інтерпретують у більш гнучкий спосіб. Наприклад, у випадку браку фінансування через політику суворих обмежень або через нові політики міського врядування, наприклад, регулювання й керування міським спільним (*uso civico*).

Як забезпечується пристосування спадщини?

Національна політика щодо міст часто слідує за програмами й фінансуванням ЄС, наприклад, ревіталізація околиць і неблагополучних районів, що стимулює перевикористання, не пов'язане зі спадщиною. Відродження міст і економічний розвиток є основними рамками для адаптивного перевикористання в різних національних, регіональних і місцевих політиках і схемах фінансування. Є **державні гранти й позики під низькі відсотки** на об'єкти спадщини. Утім, через **брак інтеграції**, вони нечасто узгоджуються з іншими спеціальними програмами, наприклад, щодо молоді, туризму й відновлення міст, які забезпечують фінансування для адаптивного перевикористання поза структурами «спадщини». Є й інше фінансування, доступне через «Art bonus» (податкова пільга для тих, хто підтримує культуру та культурну спадщину), стимулювання PPP(P) — партнер-

ства між владою, бізнесом і людьми (Public-Private-People Partnerships), а також передача права власності на активи. Багато проєктів адаптивного перевикористання громадські або **самофінансовані** за рахунок часу людей і місцевих/особистих ресурсів. Складність і суперечності в поєднанні з **браком інституційної спроможності** означають, що система спадщини недостатньо забезпечена ресурсами, наприклад, коли йдеться про підтримку, обмін знаннями й швидке ухвалення рішень щодо грантів і дозволів.

Як пристосування спадщини підтримується іншими, скажімо, учасницькими політиками?

Спадщина в Італії має великий **досвід громадської активності й залучення бізнесу**, при цьому громада залучається до керування суспільними благами на кожному рівні врядування. Концепції «**громадського користування**» й «**соціальної цінності**» культурних цінностей займають важливе місце в Італійському кодексі культурних активів і ландшафту, але це не завжди впроваджується так, як воно є на папері. Багато місцевих груп активістів об'єднуються у формати **соціальних підприємств** та **асоціацій/кооперативів**. Послаблення державних спроможностей і жорстка економія бюджетів місцевого рівня привели до збільшення ініціатив місцевої громади у галузі спадщини, серед них: картографування вільних будівель, організація заходів, (не)законне тимчасове перевикористання (сквоти) тощо. Також для сприяння адаптації будівель заохочується PPP(P). Національний уряд закликає покращити зв'язок між залученням громад і спадщиною. Також спостерігається зростання руху на захист «спільного» (будівель і інших громадських благ). Відсутність галузевої координації / слабкі інституційні спроможності стимулюють активну громадську участь, але також призводять до індивідуалізації підходу, що зазвичай обмежує ширший обмін знаннями та навчання.

Пристосування спадщини в Італії (повний огляд)

Перше об'єднання Італії як держави сталося наприкінці XIX століття, республікою Італія стала у 1946 році. Вона складається з двадцяти регіонів, що мають «конкуруюче законодавство» з державою, коли йдеться про управління територіями; вони разом із державою встановлюють законодавчу базу для планування, забудови й власності, а також захисту спадщини, екології й ландшафту. Отже, урядування працює на чотирьох просторових рівнях: національному, регіональному, субрегіональному (провінції) і міському. Рамка здебільшого задається національною державою, але над нею працюють також і регіони, і місцеві органи врядування.

Урядування і політики

Політики спадщини й планування

Основа законодавчої бази для планування встановлена **Законом про національне планування** (від 1942 року із правками від 1967 року, що особливо звертали увагу на консервацію історичних центрів міст), хоча деякі регіони вигадали й представили свої інновації для місцевих планів. Законодавство 1978 року додатково визначає, які дозволи на будівництво й плани вимагаються для адаптації будівель і відродження будівель і територій.

Плани й політики розробляються на рівнях, нижчих за національний, існує три рівні генеральних планів: регіональний, субрегіональний і муніципальний.

Регіональний план — це план розвитку, що визначає цілі регіональної політики, розподіляє інфраструктурні й спеціальні зони й визначає соціоекономічну й екологічну рамку місцевих планів. Такі плани не стосуються конкретних прав на забудову або постанов щодо використання землі. Рівень автономії регіонів (деволюція) підвищується, і організація системи планування, а особливо інтеграції спадщини, відрізняється від регіону до регіону.

Субрегіональні плани носять необов'язковий характер, їхнє завдання — надати просторові рамки для місцевих планів. Комплексний муніципальний план (*Piano Regolatore Generale*) — це основний інструмент планування, який визначає, як буде використовуватися земля. Деякі регіони мають муніципальні плани у формі двох чи трьох документів, що затверджуються окремо один від одного: структурний/стратегічний план, регулювання землекористування й операційний план (що стосується проєктованих зон і/або державних об'єктів).

Національної урбаністичної програми чи плану/політики щодо міського планування не існує. І регіон, і держава поділяють відповідальність за формування міської політики та впровадження політики ЄС. **Міська політика** керується програмою та спрямована на прискорення втручання в міські зони й підтримку ініціатив із реконструкції/відродження міст. Це, як правило, **конкурентний процес**, який фінансується через міністерства інфраструктури та/або економічного розвитку.

Нові міські виклики — перехід до мінімального споживання землі, конфлікти, що виникають через розростання міст і фрагментовані території — привернули увагу до міського відновлення на національному, регіональному й місцевому рівнях. Кілька регіонів (серед яких Лаціо, l.r. 7/2017) прийняли власні закони. Помітно, що фізично-будівельні аспекти часто переважають над соціальними й екологічними, що дозволяє дерегуляційним процесам здійснювати точкові втручання (Giusti, 2018).

Загалом адаптивне перевикористання — це не загальноприйнятий термін, утім, термін «*riuso/recupero*» часто використовується, коли йдеться про «повторне використання й відновлення» будівель і зон, що втратили своє початкове призначення.

Протягом останніх 20 років були запуснені **програми** для підтримки ініціатив кращого проєктування міст і прискорення оновлення міських зон, частково завдяки **європейським програмам**. Вони фінансувалися за рахунок залишкових коштів від міністерств інфраструктури / економічного розвитку. У цьому контексті в 2016 році було оголошено національний конкурс “Bando Periferie” з метою розробки «надзвичайної програми реконструкції міст і безпеки околиць». Конкурс був відкритий для місцевих органів влади столиць провінцій і великих міст, причому більшість відібраних проєктів зосереджувалися на пристосуванні й відновленні архітектурних пам'яток. Існує також Стратегія внутрішніх територій (*Strategia nazionale aree interne*) — національна стратегія розвитку в невеликих населених пунктах далеко від великих міських центрів (Міністерство територіальної єдності, 2013), яка передбачає підсилення природних і культурних ресурсів і сталий туризм.

Інституційний контекст

Загалом міське планування регулюється на рівні **Міністерства інфраструктури й транспорту** (*Ministero delle infrastrutture e dei trasporti*), а **Конференція держави й регіонів** (*Conferenza Stato Regioni*) займається співпрацею між регіонами й державою. Окрім того, воно приділяє особливу увагу імплементації європейських політик на регіональному і місцевому рівні. **Міністерство спадщини, культурних активностей і туризму** (MiBACT), відповідає за захист спадщини, включно з розподілом, регулюванням, фінансовою підтримкою, дослідженнями й документуванням. Воно також формує наші культурні політики, пов'язані з консервацією історичних об'єктів. **Регіони й міськради** мають співпрацювати з MiBACT і його місцевими представництвами. Регіональний секретаріат міністерства (*Segretariato Regionale del Minister*) у кожному регіоні координує зв'язок між міністерством і регіональними органами державної влади. *Soprintendenze* — це місцеві адміністративні гілки MiBACT. Загалом вони працюють на регіональному рівні, їх можна розділити на дві групи: наглядові ради з археології, образотворчих мистецтв і ландшафту; і наглядові ради з архівів (*Soprintendenze Archeologia, belle arti e paesaggio* і *Soprintendenze archivistiche*). Їхня основна відповідальність — каталогізувати й забезпечувати збереження й керування культурною спадщиною в межах певної території.

Soprintendenze, відповідно, є окремим органом, який працює над захистом спадщини з регіональною владою із відповідними повноваженнями. Цей орган не

інтегрований у регіональну чи міську владу (де розташовані відділи планування). Через це можуть виникати проблеми. Основна проблема полягає в тому, що регіональний уряд може намагатися рекламувати об'єкти спадщини для ширшої публіки (розвиток через туризм), а наглядові ради існують задля захисту цих об'єктів.

Виклик

Регіональний уряд може намагатися рекламувати об'єкти спадщини для ширшої публіки (розвиток через туризм), а наглядові ради існують задля захисту цих об'єктів, отже відбувається сутічка економічних і культурних цінностей у системі врядування.

Загалом інвестиції в культурну спадщину відбуваються в межах програм MiBACT. **Стратегія** слідує дещо експлуатаційному баченню культурних об'єктів, яке **намагається об'єднати підтримку культурної спадщини, розвиток туризму й підприємництво**. Існують також і недержавні економічні актори національного рівня. Cassa Depositi e Prestiti S.p.A. функціонує як комерційний банк за підтримки міністерства економіки й фінансів. Він сприяв масштабним операціям із нерухомістю на основі культурних і тимчасових активностей. У Італії діють різні фонди, які є організаціями (визнаними італійським законодавством) з ресурсами, але не переслідують економічні цілі. Законодавство Італії також дозволяє банківським фондам працювати у винятково неприбутковому світі (тобто переслідувати винятково соціально корисні цілі), при цьому зберігаючи економічне підґрунтя. MiBACT, регіони й інші органи влади можуть заключати пакти з фондами, що діють у мистецькому й соціальному полі.

Нормативний контекст

У Італії догляд за спадщиною — це конституційний обов'язок.

Спадщину розглядають як поєднання ландшафту й історично-мистецької спадщини. Вона визначається як «важливий інгредієнт демократії, рівності й свободи» (Settis, 2017). Захист спадщини є в переліку культурних відповідальностей держави, що виконуються її периферійною гілкою, Soprintendenze.

Основа законодавчої бази для захисту й валоризації спадщини формується **Кодексом культурних об'єктів і ландшафту** (*Codice dei beni culturali e del paesaggio*),

який визначає культурні об'єкти й ландшафти, відповідні цінності й інструменти для їх консервації. У цьому законі **консервація** стосується кожної дії, спрямованої на утримання цілісності, ідентичності й функціональної ефективності культурних об'єктів (спадщини) у послідовний, спланований і скоординований спосіб. Консервація включає дії, спрямовані на промоцію культурної спадщини для **насолоди нею суспільством** (*public fruition*). Термін “public fruition” підкреслює соціальну значимість культурної спадщини, тобто, культурний розвиток громадян. Держава й регіони визначають будівлі й зони під захистом через «декларацію намірів». Згідно з кодексом, культурні обмеження визначаються для кожного окремого випадку відповідно до культурних пріоритетів, затверджених державою «для рухомих і нерухомих об'єктів, що їм виповнилося 70 років, зреалізованих неживим автором» (стаття 12). Як було зазначено, захист і підсилення спадщини — це відповідальність *Soprintendenze*. Згідно закону, для будь-якого втручання у будівлі зі списку спадщини або захищені зони потрібно отримати дозвіл у *Soprintendenze*, щоби вони могли заборонити або дозволити проєкт залежно від обмежень на забудову. Вважається, що це створює **значні обмеження для мінімальних втручань** заради догляду за будівлями (Cammelli, 2017).

Загалом **Регіональний територіально-ландшафтний план** (*Piano Territoriale Paesistico Regionale*, PTPR) каталогізує культурні об'єкти й ландшафти. Вони визначаються Кодексом культурних об'єктів і ландшафтів тимчасово, на строк до 5 років. PTPR визначає **обов'язкові втручання й обмеження** відповідно до списку захищених будівель і ландшафтних зон. Серед іншого необхідний «ландшафтний дозвіл» для втручань кшталту реставрацій через знесення/реконструкцію; розбудови будівлі поза її початковою формою; міської реставрації тощо. PTPR визначається міністерством і регіонами, і його приписи мають пріоритет над іншими планами. Уже було згадано, що перетини повноважень і планів часто призводять до **суперечностей щодо територіального врядування й управління**.

Регіональні ландшафтні плани (*Piano Territoriale Regionale*, PTR) — це головний інструмент для поєднання захисту спадщини й міського планування. Регіональні ландшафтні плани, сформовані й затверджені за участі держави, визначають рівні захисту для охоронюваних будівель і зон, визначають способи консервації, і ці норми мають пріоритет над нормами міських планів. Регіони відповідальні за популяризацію й підтримку суспільної насолоди об'єктами спадщини. Розрізнення між захистом і економічним підсиленням спадщини — переважно як туристичного ресурсу — було головною проблемою для останніх реформ (2014), яка нещодавно знову актуалізувалася за нового уряду.

Отже через прийняття низки законів (L. 401/2001, “*Disposizioni urgenti in materia di privatizzazione e valorizzazione del patrimonio immobiliare pubblico e sviluppo dei fondi comuni di investimento*”; L. 133/2008, “*Misure urgenti per lo sviluppo economico e la stabilizzazione finanziaria*”; Finance Act 2010, L. 191/2009), підтримка міст передбачала економічні наміри, сприяючи **приватизації об'єктів спадщини у державній власності**. Окрім того, **обмеження влади Soprintendenze** разом із пере-

ходом до дій, спрямованих на національні стратегічні об'єкти (наприклад, *Grandi Progetti Beni culturali* / Великі проєкти щодо культурних об'єктів (D.L. no. 83/2014), означає наростання **фрагментації політичних рамок**, що зараз характеризуються широким спектром ініціатив, програм й інструментів (трансфер культурних об'єктів, приватні інвестиції у реставрацію, підсилення туризму, культурні активності й події).

Федералізм державних об'єктів (*Federalismo demaniale* — d.l. 85/2010) дозволяє **трансфер державної власності до місцевих органів влади** (у регіони, провінції, великі міста, міські ради). Зокрема, привертаючи увагу до культурних аспектів (ст. 5), він дозволяє трансфер на базі спеціальних пактів підсилення й планів культурного розвитку. Запропонований органом державної влади пакт має бути затверджений МіВАСТ (стаття 112 розділ 4, Кодекс культурних об'єктів і ландшафту). Під час відновлення об'єктів органи влади можуть співпрацювати, долучаючи приватних акторів, асоціації й інших. Станом на зараз цей механізм зацікавив приблизно [142 державні об'єкти](#).

Новий кодекс державних закупівель і контрактів (*Nuovo Codice degli Appalti e dei Contratti Pubblici*) запустив суттєві інновації в плані **партнерств між державою і бізнесом (PPP)**.

Було запроваджено нові спрощені форми партнерств між державою й бізнесом, щоби посилити роль спадщини у культурних і соціальних інноваціях, що робить її здатною зміцнювати культурні й творчі підприємства, пропонуючи більше послуг громадянам, покращувати туристичну пропозицію й створювати якісні робочі місця. Кодекс також представив інструменти для підтримки PPP.

Однак, у своїй стратегії адаптації міської культурної спадщини Асоціація міськрад критикувала те, що «спеціальні форми партнерства», передбачені кодексом, **не включають місцеві органи влади й громадські організації**, що володіють культурними цінностями. Асоціація стверджувала, що їх слід включити, оскільки це дозволить за допомогою спрощених і ефективніших методів відновлювати, реставрувати, досліджувати, планово доглядати й керувати громадською спадщиною, дозволяючи їй бути більш відкритою до громадського використання та більш доступною для культурно-творчих цілей.

TUE (*Testo unico delle disposizioni legislative e regolamentari in materia edilizia*) — це національна правова база для **забудовницької активності**, яка класифікує втручання, документи, умови придатності для проживання, відповідальність тощо. Вона збирає та координує складний апарат будівельних норм і містить основні принципи, на яких регіони повинні ґрунтувати своє будівельне законодавство. Паралельно з TUE також діють технічні норми (*Norme tecniche per la*

costruzione), визначаючи принципи проєктування, конструкції й випробування будівель, а також розглядаючи стандарти та параметри безпеки.

Попри те, що нещодавні оновлення спрощують процедури зміни призначення в межах однієї категорії призначення, зміна призначення культурних будівель має відповідати приписам муніципального комплексного плану, який у певних областях може бути обмежувальним.

Кодекс також визначає «межі» будівель і стандарти міського планування, щоби сприяти збалансованому міському розвитку. Він класифікує різні типології проєктів (звичайні чи незвичайні догляд, консервація, реставрація) і уточнює дозволи/згоду, необхідні для початку проєкту. Доповнення 2018 року також перелічує й уточнює роботи, що не вимагають дозволів. Подробиці будівельних норм визначаються на міському рівні (*Regolamento edilizio comunale*). Це стосується реставрації й повторного використання, а також нових будівель. Міський рівень має враховувати норми районного й національного рівня.

Важливо зазначити також особливі умови для **закинутих або невикористовуваних церков** (наприклад, Венеція має більше 30 закритих церков). Як зазначають Маріні й Реверсі Монако (Marini and Reversi Monaco, 2017), в Італії перевикористання таких будівель має відповідати кодексу ландшафтному (PTPR), консервації (MiBACT) й будівельним нормам (пожежна безпека, гігієна, безпека тощо), але також і правилам, що стосуються католицьких культових споруд, зведених за **канонічними нормами** (*Codice di diritto canonico*).

Ресурси: фінансування й стимулювання пристосування спадщини

Згідно з Кодексом культурних об'єктів і ландшафту, стимулювання може ініціюватися **і державою, і бізнесом**. Загалом кодекс визнає три основні форми внеску: а) повністю державний внесок; б) до 50% всієї суми інвестицій від держави, коли об'єкт, що ним володіють приватні суб'єкти, важливий для публічного користування; в) партнерство держави й бізнесу (PPP). У другому випадку державний внесок може виконуватися як **грантові капіталовнесення** (*conto capitale*) або **субсидії під відсотки** (*conto interesse*) з виділенням суттєвої частки на процес реставрації (інтерв'ю з Ф. Скопполою). Загалом адміністративні норми досі застосовують принцип «**максимальної економічної ефективності**» для державних об'єктів, навіть у межах стратегії, що була запропонована для підтримки покинутої громадської спадщини, як зазначає Національна асоціація італійських міст. Як альтернативу вони запропонували в межах параметрів прибутковості роз-

глянути **культурні цінності й соціальну єдність** — фактори, що зазвичай передбачаються проєктами адаптації спадщини й підсилення громад.

Державні інвестиції в культурну спадщину здебільшого йдуть через програми MiBACT. Загалом регіони долучаються до державних ініціатив і/або можуть інвестувати (частину) свого бюджету в реставрацію культурної спадщини. Зазвичай такі проєкти пов'язані з розвитком туризму в конкретних місцевостях. PPP лишається суттєвим джерелом фінансування проєктів.

Національна стратегія культури ґрунтується на заходах уряду, спрямованих на стимулювання економічного розвитку. Це було частиною широкомасштабної реформи культурної системи (*riforma Franceschini*), започаткованої 2014 року й спрямованої на встановлення міцнішого зв'язку між культурним і туристичним секторами.

Постанова від 2014 року заснувала фонд, яким MiBACT може розпоряджатися саме для збереження культурної спадщини (*Fondo per la tutela del patrimonio culturale*). Доступні для використання фондом суми зменшувалися від часу його запуску, а їхні частини призначалися для конкретних проєктів. 2014 року був заснований **Генеральний директорат сучасного мистецтва, архітектури й міських околиць** (*Direzione Generale Arte e Architettura contemporanea e Periferie urbane*) як особливий офіс MiBACT для дослідження ролі мистецтва й архітектури в територіальних (мікро)процесах ревіталізації. Одна з їхніх цілей — пропагувати культурну активність на збіднілих околицях, включно з проєктами перевикористання. Пункти фінансової постанови 2017 року (*Finanziaria 2017*) серед іншого виділяють кошти на **оренду житла й штрафи**, встановлені Будівельним кодексом для збіднілих околиць й історичних центрів, щоби фінансувати адаптацію спадщини й ревіталізацію, а також підтримувати консервацію й реконструкцію довкілля й ландшафтів.

Попри те, що розширення й ефективна експлуатація державних об'єктів нерухомості вже давно є наріжним каменем центральних і місцевих планів, помітно також, що значне зниження попиту на розвиток (починаючи з кризи 2008 року) спонукало італійську владу підтримувати низові ініціативи.

Нещодавнє дослідження, що охопило коло 50 громадських ініціатив зі всієї країни, показало, що більшість із них фінансувалося самостійно або частково фінансувалося органами влади, і що будівлі здебільшого передавалися через механізм застави, безоплатно (Micelli, Mangialardo, 2017).

Стосовно PPP, Кодекс культурних об'єктів і ландшафту визнає **пожертви** (*erogazioni liberali or mecenatismo culturale*), засновані на **податкових пільгах** або **зниженні податків і спонсорстві**, що пропагує консервацію й підсилення культурної спадщини. Спонсорська активність винагороджується позитивною асоціацією назви, лого, бренду спонсора з проектом.

Для подальшого розвитку PPP, 2014 року було запроваджено так званий Art Bonus — звільнення від податків в обмін на благодійні внески, що їх приватні особи чи компанії роблять на підтримку громадської культурної спадщини. Метою пожертви має бути підтримка, збереження й реставрація об'єктів громадської культурної цінності і/або підтримка культурних громадських установ, таких як музеї, бібліотеки, архіви, археологічні парки тощо. Після початкового експериментального періоду Art Bonus зробили постійним, а в період 2016-2018 рр. був створений спеціальний фонд для легалізації пожертв через Art Bonus.

А щодо результатів, то є певні суперечності; згідно річного звіту 2018 року від Federculture (Федерації компаній і організацій з управління культурою, туризмом, спортом і відпочинком), Art Bonus показав себе як дуже важливий інструмент спонукання бізнесів і громадян до інвестування у відновлення й підсилення культурної спадщини. У липні 2018 приватні гранти через Art Bonus досягли 264,7 млн. євро, вклався 8 531 патрон, реалізовані були 1703 втручання на користь музеїв, пам'яток, археологічних об'єктів по всій Італії. Порівняти це можна із (тоді прогнозованим) бюджетом MiBACT на 2018 рік: 2,4 млрд. І навпаки, дослідники переконують, що цю систему пожертв не вимірювали як слід, і вона є неефективною (FIDONE; PETRAROIA) через дві основні причини: а) фіскальні заохочення у сфері культурної спадщини **менш економічно зручні** порівняно з іншими сферами; б) **високий рівень бюрократії**. Окрім того, податкові пільги схеми Art Bonus можуть застосовуватися лиш до культурної спадщини у державній власності. Це виключає значну частину об'єктів у приватній власності.

Інші впливи: Участь, культура і сталість

Участь і сталість

З початком економічної кризи, знижені спроможності місцевої влади (як результат політики суворих обмежень) і зростаюча кількість **закинутих / пустих будівель** йшли паралельно до залучення місцевих спільнот до міської сцени. Картографічні ініціативи, культурні події й (законні / незаконні) проекти адаптивного

перевикористання поширилися всією Італією, привернувши увагу до безлічі закинутих об'єктів. Наприклад, ініціативи, що розмістились у «незакінчених будовах», підтримували створення Архіву незакінчених будівель (*Anagrafe delle Opere Incompiute*) національного рівня.

Варто зазначити, що рух за спільне (commons) набував популярності ще від референдуму у червні 2011 року, на якому італійці голосували стосовно чотирьох тем (перші дві стосувалися місцевих комунальних послуг, а саме приватизації водопостачання, а наступні — ядерної енергетики й легітимної перешкоди (для перебування обвинуваченого в залі суду). У результаті проголосували проти приватизації водопостачання, і це викликало поновлений інтерес до спільного (commons), що довело успіх руху, який закликав до референдуму (Mattei 2013; Borchì 2018).

Італійський досвід доклався до міжнародних обговорень міського спільного. На основі безпрецедентного альянсу міських рухів і дослідників у сфері права, є значні результати в розробці інституційних рамок (Mattei 2015). Попри політичні перешкоди, співпраця між громадянами й місцевими органами влади, відділами, а також керування спільним процвітає по всій країні, формуючи сцену для ревізії того, як законодавство працює з державними й приватними благами.

Успішні трансформації міського спільного помітні у кількох місцях, і вони ширяться. Наприклад: «Пакти про співпрацю» (*Patti di collaborazione*) — інструмент, спочатку застосований у Болоньї, — базуються на принципі «горизонтальної субсидіарності» (*sussidiarietà orizzontale*); громадське користування (*uso civico*) поклали в основу менеджменту муніципальних занепалих будівель у Неаполі.

Позаяк культура завжди грала важливу роль для активації маргінальних територій, у травні 2019 MiBAC запустило національну ініціативу «**Міська культура майбутнього**» (*Cultura Futuro Urbano*) для підтримки культурних активностей, що базуються на принципах «**громадського залучення**» до пріоритетних об'єктів, як-от шкіл, бібліотек і незакінчених будівель. Проєкт планувався разом із "LabGov", взоруючись на проєкт «Відкрита спадщина», у цей спосіб зміцнюючи зв'язок між культурою і міським спільним.

На національному рівні Указ розблокувати Італію від 2014 року (*Decreto Sblocca Italia*, art. 24 and 26 L. 164/2014) передає міськрадам відповідальність формувати базові критерії для участі громадян. Закон спирається на конституційний принцип, а саме — на «**горизонтальну субсидіарність**» (*sussidiarietà orizzontale*, art. 118). З 2014 року більше [170 міськрад](#) сформували власні норми щодо державної власності, а ще 70 — почали процес, заснований на рамках спільного.

Як зазначалося раніше, Кодекс державних закупівель і контрактів має нововведення, що сприяло залученню приватних і громадських акторів до адаптивного перевикористання державних об'єктів. Зокрема, **адміністративний бартер** (*Baratto amministrativo*) дозволяє місцевій владі заключати «**контракти соціального партнерства**» з окремими громадянами або асоціаціями. Тут в основному йдеться про втручання задля очищення, керування, благоустрою зелених зон, площ, вулиць, а також може йтися про переробку й перевикористання вивільнених територій і будівель, а також покращення окремих територіальних зон. **Соціальна цінність** цих дій, що до них закликають (окремі чи об'єднані) громадяни, може задовільняти **спеціальний режим оподаткування** (може надаватися пільга чи виняток).

З 1990-х років італійське законодавство визначило третій сектор і уточнило характеристики соціального підприємництва. 2017 року ці норми були реорганізовані в **Кодекс третього сектору** (*Codice del terzo settore*). Наразі **соціальні підприємства** відіграють значну роль в адаптивному перевикористанні наявних архітектурних пам'яток. У той же період «соціальне» перевикористання об'єктів, конфіскованих у мафії, стає все більш значущим. Крім того, закон 1996 року визнав роль громадської участі в управлінні конфіскованими активами, і з того часу понад **700 асоціацій і соціальних кооперативів** взяли участь у цьому процесі. Більше того, **фонди** (наприклад, «Cariplo», «Unipolis» тощо) не так давно почали грати значну роль у процесах культурного відновлення, сприяючи невеликим ініціативам під керівництвом громади. **Банківські фонди** базуються й діють у регіональному/міському масштабі, а також просувають і фінансують заходи на національному рівні; серед них національні конкурси, створення спеціальних фондів для сприяння громадянській участі у відновленні архітектурних пам'яток. У такий спосіб фонди відіграють роль політиків.

Підсумки: тренди в Італії

У Італії існує сильна тенденція до регіонального розміття політик, програм і стратегій.

Як зазначалося вище, регіональні територіальні ландшафтні плани були розроблені для забезпечення зв'язків між збереженням, повторним використанням спадщини і міським плануванням. Однак дублювання обов'язків створює деяку плутанину, перешкоджаючи — на практиці — комплексному плануванню. Міська політика й плани також страждають від галузевого поділу між відділами планування, громадських робіт і добробуту. Виникають труднощі з координацією,

коли різні посадовці з різними сферами повноважень працюють на одній території, дублюючи зусилля. Ця ситуація вимагає чіткішого розподілу завдань і сфер відповідальності щодо планування втручань і співпраці, а також узгодженого й спільного керування за допомогою схем та інструментів.

Складність і суперечливість законодавчої бази разом із заходами суворої економії, здається, виправдовують суперечливі приписи землекористування (інтерв'ю зі Скопполою і Орізонтале). Все додатково ускладнюється за дотримання ієрархії між різними рівнями планування й антиномії між різними інструментами планування.

Виклик

Брак національного плану і/або планувальних політик, слабка позиція планів розвитку на регіональному й національному рівнях, довге очікування затвердження міських планів (зазвичай кілька років) призводять до застарілих планів, які далі використовуються із великою кількістю правок у формі точкових змін.

Планування завжди покриває довгий період, що ускладнює долання можливих перешкод, які можуть з'явитися у майбутньому. Опитані свідчать, що цим нібито пояснюється тяжіння до практик незаконної адаптації під керівництвом місцевих громад (Careri), що це виправдовує загальне віддання переваги забудові перед процесом адаптації (Scoppola).

Деякі міста створили спеціальні агентства з **з міської регенерації** (наприклад, Турин) або спеціальні офіси для імплементації певних міських політик (наприклад, Неаполь). Але поруч з цим, як стверджують кілька експертів у інтерв'ю, **бракує національної рамки** для адаптивного повторного використання під керівництвом громади, а особливо для тимчасового користування й DIY — роботи своїми руками (часто на базі ініціатив під керівництвом громади).

Art Bonus і Закон про культурні цінності зосереджуються на публічному використанні культурної спадщини, наголошуючи на її соціальних функціях. І все ж, практична реалізація проєктів підпорядковується логіці консервації й традиційному підходу до спадщини, якому йдеться про масовий туризм, і це досі дуже поширено.

Відповідно, **переважає підхід «від випадку до випадку»** (D'Incà Levis, Mafra and Mohiti Asli, Iaione, Bee), що оприявнює політичні упередження (конкретно у Римі, на думку Iaione). Така ситуативність заважає масштабуванню й розвитку проєктів. Окрім того, органи державної влади, як правило, покладаються на стандартні

процедури, коли оцінюють і підтримують проекти під керівництвом громади, що розтягує час забудови і/або призводить до невдач проєктів. Додатково практики підкреслюють **слабкі інституційні спроможності** у керуванні складними процесами типу тих, що працюють із соціальними й міськими інноваціями (Calvaresi, Mafra and Mohiti Asli, Ferretti).

Незважаючи на певні досягнення завдяки нещодавній реформі фінансових механізмів у галузі культурних цінностей (Art bonus), традиційне бачення спадщини, головним чином пов'язане з масовим туризмом, здається, досі переважає. Незважаючи на те, що Закон про культурні цінності й ландшафт приділяє значну увагу громадському користуванню культурною спадщиною, підкреслюючи соціальну функцію об'єктів, його імплементація все ще підпорядковується логіці консервації. Тому, у світлі фактичного відходу від цієї практики, Reversi Monaco стверджує, що застосування консервації на користь громади (fruizione pubblica) має бути переосмислено (Reversi Monaco, 2016).

Переклад з англійської: Віталій Павлів

Бібліографія

- BORCHI, A. (2018). Culture as commons: theoretical challenges and empirical evidence from occupied cultural spaces in Italy, in: *Cultural Trends*, 27:1, 33–45.
- CAMMELLI, M. (2017). Re-cycle: pratiche urbane e innovazione amministrativa per ricomporre le città. In: FONTANARI and E. G. PIPERATA (eds.) *Agenda re-cycle: Proposte per reinventare la città*. Bologna: Il Mulino, pp. 53–62.
- Diritto urbano e politiche pubbliche per i beni comuni e la rigenerazione urbana*. Naples: Jovine, pp. 91–108.
- GIUSTI, A. (2018). I beni comuni e la rigenerazione urbana, in: Iaione C. and Chirulli P. (eds.) *La co-città. Diritto urbano e politiche pubbliche per i beni comuni e la rigenerazione urbana*. Roma, 2019.
- MATTEI, U. (2015). *Il benicomunismo e i suoi nemici*. Torino: Einaudi.
- ROVERSI MONACO, M. (2016). Tutela e utilità del patrimonio pubblico e del patrimonio culturale: profili giuridici attuali, 29–41 in: MARINI S. and ROVERSI MONACO M. *Patrimoni. Il futuro della memoria*. Sesto San Giovanni: Mimesis, 2016, pp. 29–41.
- SETTIS, S. (2017). *Architettura e democrazia: paesaggio, città e diritti civili*. Torino: Einaudi.

Інтерв'ю

1. Мішель Бее (Michèle Bee), творчиня проєкту «Manifatture Knos». Skype-дзвінок, 18 січня 2019.
2. Клаудіо Кальварезі (Claudio Calvaresi), старший консультант ініціативи «di Avanzi – Sustainability for Actions». Мілан, 4 грудня 2018.
3. Франческо Карері (Francesco Careri), архітектор і дослідник Кафедри архітектури, Римського університету Тре. Рим, 24 жовтня 2017.
4. Сімоне Ферретті, архітектор і президент асоціації «Progetto Forti» в Римі, відповідальний за перевикористання старовинних фортифікацій міста. Рим, 17 січня 2019.
5. Крістіан Яйоне (Christian Iaione), директор «LabGov – LABORatory for the GOVernance of the Commons» і Лабораторії культурної спадщини «Centocelle». Рим, 22 жовтня 2018.
6. Джанлука Д'Інка Левіс (Gianluca D'Inca Levis), архітектор, творець проєкту і куратор «dolomiti contemporanee» — центр сучасного мистецтва й культури на об'єкті спадщини UNESCO. Skype-дзвінок, 8 листопада 2018.
7. Маргеріта Манфра і Насрін Могіті Аслі (Margherita Manfra and Nasrin Mohiti Asli), архітектор_ки й засновни_ці колективу архітекторів “Orizzontale”. Рим, 24 жовтня 2017.
8. Франческо Скоппола (Francesco Scoppola), архітектор і генеральний директор Директорату освіти й досліджень у Міністерстві спадщини й культурних активностей. Рим, 13 листопада 2018.